

Intra-generációs újraelosztás gyermekszám szerint

OTKA T 046967

Zárójelentés

A kutatás arra vállalkozott, hogy a szociálpolitikai, vagy más néven jóléti intézményrendszerrel foglalkozó szakirodalom új kutatási programjának egyes kutatási kérdéseire válaszoljon. Az új kutatási program szerint a jóléti intézményrendszer elsősorban az életpálya-finanszírozás eszköze és nem szegénységnyhító ill. jövedelemkiegyenlítő feladatokat lát el. Ennek alapján fő kérdései nem a szegénységgel és jövedelemegyenlöltségekkel foglalkozó normatív, módszertani vagy empirikus kérdések (pl. az egyenlöltséggel szembeni averzió, a hasznosság (utility) személyek közötti összehasonlíthatósága, vagy a szociálpolitikai programok „célzottsága”), hanem a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítási rendszer problémái. Ilyen kérdések, egyebek mellett a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítást végző rendszer tartós fennmaradásának feltételei, illetve annak következményei, hogy a szóban forgó rendszer a családon belüli generációkról áttevődött a társadalmi generációkra. Az említett következmények közül néhány: az egymást követő generációk közötti újraelosztás (ami az empirikus kérdéseken kívül új etikai kérdéseket is felvet); mesterséges externáliák teremtése az egyéni gyermekvállalási erőfeszítéseken (és ennek következtében újraelosztás generációkon belül gyermekszám szerint illetve csökkenő termékenység), valamint az erőforrás-átcsoportosítási rendszer hosszú távú fennmaradásának feltételeire gyakorolt hatás (a generációk közötti erőforrás-elosztás „arany-szabályának” megsértése, azáltal, hogy az említett elosztás politikai döntéssé válik).

A kutatás korábbi eredményekre épített. A generációk közötti újraelosztás kérdésében a nemzetközi hivatkozásokon túlmenően már magyar vizsgálati eredmények is születtek. Gál, Simonovits és Tarcali (2001), valamint Gál és Tarcali (2003a, 2003b) a nemzetközi és a hazai kutatói közösség számára is bemutatták, hogy más társadalmak tapasztalataihoz hasonlóan a magyar nyugdíjrendszerben is lezajlott egy számottevő jövedelemátcsoportosítás az egymást követő generációk között. A generációk közötti újraelosztás kérdésében (beleértve a kérdés etikai vonzatait is) a most lezáruló kutatás keretei között nem tervezünk további vizsgálatot.

Folytattunk azonban kutatást a **gyermekszám szerinti újraelosztás** kérdésében. A kutatás motívációja, hogy az új termékeny korú generációban gyorsan nő a szándékoltan gyermektelenek aránya, miközben a gyermeket nem nevelők olyan juttatásokat is kapnak, például nyugdíjat vagy

időskori egészségügyi ellátást, amelyhez csak gyermekvállalás (vagy szélsőséges esetben munkaerőimport) útján lehet hozzájutni. Ezenközben a gyermeknevelést, minden társadalmi erőfeszítés és hozzájárulás ellenére sokkal kisebb mértékben lehet kivonni a háztartásból, mint más, korábban háztartási tevékenységeket, aminek következtében a gyermeknevelésre fordított egyéni munka jelentős része nem teremt nyugdíjjogosultságot, sőt, sokgyermekes nők esetében kifejezetten csökkenti az időskori jövedelmeket. Kutatásunk során kiszámítottuk a szülők gyermeknevelésre fordított munkaköltségét illetve készpénzkiadásait, megvizsgáltuk, hogy gyermekszám szerint milyen értékű készpénzes és természetbeni juttatást kapnak gyermeknevelési célzattal, és megbecsültük, hogy a felnövekvő korosztályok életpálya-keresetének várhatóan hány százalékát fogja újraosztani a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítási rendszer. Ennek alapján megadható az a nettó hozzájárulás, amelyet a szülők adnak a következő generáció felneveléséhez, figyelembe véve, hogy a társadalmi juttatások és saját erőfeszítéseik egy része nekik térül majd meg.

A kutatás eredménye:

Gábos A., Gál R.I. és Keller T. (2007): A gyermeknevelés költsége és a társadalmi kompenzáció. In: Mészáros J. (szerk.): *Családi jövedelemadózás*. Budapest: Barankovics Alapítvány.

Ebben a tanulmányban elkészítettük a háztartási szintű idő-felhasználási és kiadási adatbázist, kiszámítottuk a gyermekekre fordított készpénzkiadásokat és a gyermekeknek betudható háztartási munka értékét, valamint a háztartási készpénzes és természetbeni kiadások készpénzes és természetbeni társadalmi kompenzációját. Ennek alapján számszerűsíteni tudtuk a gyermekszám szerinti újraelosztást 2003-es adatokon.

A kutatás eredményei bekerültek a napi közéleti vitákba (Népszabadság, Magyar Rádió Napközben c. műsor, Inforádió, a Barankovics Alapítvány vitorozata).

Ugyancsak folytattunk vizsgálatot a generációk közötti erőforrás-átcsoportosítási rendszer (ezen belül is a készpénzes programok, tehát a családtámogatások és nyugdíjak) **termékenységi hatásaival** kapcsolatban. Ennek a kutatásnak a következő volt a motivációja: a jóléti programok, kiváltképp a nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatóságával kapcsolatban a leggyakrabban elhangzó kiindulópont a társadalmak öregedése. Ez az öregedés két tényezőből tevődik össze: csökken a gyermekvállalási hajlandóság és nő a várható élettartam. Könnyen lehet azonban, hogy az öregedés nem exogén. Nézzük először a termékenység csökkenésével kapcsolatos gondolatmenetet. Leegyszerűsítve, az érvelés a következőképp hangzik. A családon belül, alternatív felhalmozási eszközök híján, az időskori jövedelembiztonságot a nagy gyermekszám biztosítja. A kockázatközösség kiterjesztésével a szükséges gyermekszám csökken, ráadásul a gyakorlatban a gyermek-beruházások hasznán azok is osztoznak, akik maguk nem, vagy csak közvetve járul-

tak hozzá a gyermeknevelés költségeihez. A gyermeket nem vállalók is kapnak nyugdíjat, noha a következő járulékfizető generáció felnevelését csak közvetve, az oktatást és egyéb közösségi programokat finanszírozva támogatták.

A kutatás eredményei:

Gábos, A., Gál, R.I. and Kézdi, G.: (2007): Birth order fertility effects of pensions and family benefits. Megjelenésre beküldve a *Population Studies* folyóirathoz.

Ez a tanulmányunk annyiban lép túl az eddigi eredményeken, hogy a családtámogatások és a nyugdíjrendszer termékenységi hatását nem csupán az átlagos teljes termékenységi arányszámra, hanem a születési sorszám szerinti termékenységi arányszámra is meg tudtuk vizsgálni. Születési sorszám szerint a családtámogatásokra már igen, a nyugdíjakra azonban még sehol sem készült efféle kalkuláció.

Gábos, A., Gál, R.I. és Kézdi, G.: (2005): Fertility effects of the pension system and other intergenerational transfers: Test on Hungarian Data. *PIE Discussion Papers* 259. Tokyo: Hitotsubashi University.

A tanulmány ugyancsak megjelent Gál, R.I., Iwasaki, I. és Széman, Zs. (szerk.)(2008): *Assessing intergenerational equity*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 9. fejezeteként.

A fenti gondolatmenetet, a termékenység időskori biztonság hipotézisét, a szakirodalom nagy része elfogadja, kisebb része vitatja. Komoly hiányossága azonban az irodalomnak, hogy egyelőre kizárólag keresztmetszeti adatokra épülő elemzéseket használ. Márpedig a termékenységcsökkentő hatás várhatóan késleltetéssel jelentkezik és semmi sem biztosítja, hogy a keresztmetszeti vizsgálatba bekerülő országok épp ezt a késleltetést reprezentálják. A kutatás során ezért idősoros magyar adatokon teszteltük azt a hipotézist, hogy a családtámogatások növelték, a nyugdíjrendszer bevezetése illetve beérése pedig csökkentette a termékenységet.

A projekt harmadik kutatási iránya az **együtt élő korosztályok közötti újraelosztás politikai gazdaságtanával** foglalkozott. Az előző pontban abból indultunk ki, hogy a termékenység csökkenése lehet, hogy nem független a jóléti intézményrendszertől. A „jóléti rendszer, mint életpálya-finanszírozási intézményrendszer” kutatási program másik gyakran vizsgált kérdése szerint azonban az öregedés másik komponense, az idősek megnövekvő száma is lehet endogén. Itt nem a várható élettartam növekedésére gondolunk, hanem az időskor meghosszabbodására, ami nem ugyanaz. Abból ugyanis, hogy a várható élettartam nő, még nem következik, hogy az életciklus szakaszainak biológiai aránya is megváltozik. Ha az emberek hosszabb ideig élnek, akkor aktív életszakaszuk is növekedhet, és ha az utóbbi gyorsabban növekszik, akkor nincs öregedési probléma. A jóléti rendszer kiépülése azonban nem feltétlenül az idősek, inkább a nyugdíjasok arányát növelte meg. Ennek magyarázatával foglalkozik az intergenerációs transzferáramlást bonyolító intézmények működésének politikai gazdaságtana. A szóban forgó irodalom két kérdés körül kristályosodik ki. Az egyik a járadékosok és a járulékfizetők viszonyával kapcsolatos (Miert növekszik az intergenerációs transzferek és ezzel párhuzamosan az adók és járulékok össze-

ge?), a másik az aktívaktól a gyermekek felé és az aktívaktól az idősök felé áramló transzferek arányával (Miért nőnek gyorsabban a nyugdíjkiadások és az egészségügyi költségvetés, mint az oktatásra és a családtámogatásra fordított összegek?) Az első kérdés tehát a transzfer-torta méretével foglalkozik, a második pedig azzal, hogy melyik korosztály miként részesül belőle.

A kutatás eredményei:

Janky, B. és Gál, R.I. (2007): Public opinion on pension systems in Europe. *ENEPRI Research Reports* 36. Brüsszel: CEPS.

A tanulmányban az Eurobarometer 15 ezer fős mintáján vizsgáltuk a jóléti intézményreformmal, különös tekintettel a nyugdíjreformmal kapcsolatos politikai preferenciákat. A vizsgálatban külön hangsúlyt kapott az ellentétes irányú transzferáramok (családtámogatások és nyugdíjak) valamint az intra-generációs és az intergenerációs újraelosztás társadalmi megítélése. A tanulmány megjelent Brüsszelben; egy európai szakmai folyóiratban tervezzük újrapublikálni.

Gál R.I. (2006): Reforming a mature pension system: The case of Hungary. Megjelent: Kuboniwa, M. és Nishimura, Y.(szerk.): *Economics of Intergenerational Equity in Transition Economies*. Tokyo: Maruzen.

A tanulmány egyidejűleg, egy másik kötetben japánul is megjelent:

Gál R.I. (2006): Seijuku sita Nenkinseido no Kaikaku: Hangarii no Jirei. Megjelent: Nishimura, Y. (szerk.) *Ikoukeizaikoku no Nenkinseido no Kaikaku: Chutouou-Kyusorenshokoku no Keiken to Nihon eno Kyokun* (Pension Reforms in Transition Economies: Experiences in the CEE and FSU Countries and Lessons for Japan) Kyoto: Minerva Publishers. Japán fordítás: Kazuko Sato és Yuko Fujiwara.

A tanulmányban sikerült demonstrálnunk a közösségi életpálya-finanszírozási rendszer (az életciklus szerinti közkiadási rendszer) különleges függését a választási ciklustól a magyar politikai környezetben. Az intergenerációs erőforrás-átcsoportosítási rendszer magyar változata e téren nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló.

Gál R. I. (2007): A nyugdíjrendszer elszigetelése a rövid távú politikai döntésektől. Budapest: Portfolio. http://www.portfolio.hu/download/files/070403_02_ciklusok.pdf

A fenti eredmények alapján levont következtetések egy részletesen kidolgozott intézményi reform javaslatához vezettek, melyek bekerültek a Portfólió internetes folyóirat nyugdíjvitájába.

A javaslatot a Nyugdíj és Idősödés Kerekasztal is napirendre tűzte:

http://nyugdij.magyarorszagholnap.hu/wiki/Ciklusok_a_nyugd%C3%ADjrendszerben/A_nyugd%C3%ADjrendszer_elszigetel%C3%A9se_a_politikai_d%C3%B6nt%C3%A9sekt%C5%91l

A projekt egyes eredményeit benyújtottuk, vagy a közeljövőben fogjuk benyújtani megjelenésre nemzetközi folyóiratokhoz. Kérjük a későbbi megjelenések figyelembe vételét a projekt értékelése során.